

הי של ספינה אוצרות הדף היומי

הרב יוסף חיים אהוב ציון

ב.

"אור לארבעה עשר בודקין
את החמץ לאור הנר"

רמז לליל בר המצוה שבו נכנס יצר הטוב באדם

האברבנאל בפירושו לתורה (שמות יב, טו) כתב: "והייתה שבידתו ביום הארבעה עשר, להעיר שי"ד שנים הראשונים משנות האדם אינו בהם בר עונשים לא בבית דין של מעלה, ולא בבית דין של מטה, האמנם משם ואילך יקבל עליו עול המצות וישבית היצר הרע. ולהעיר על זה גם כן אמרו במשנה (פסחים ב.): אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, שהיא הנפש שנאמר (משלי כ, כז): "נר א-להים נשמת אדם", ובאותו נר בודקין את החמץ והיצר הרע להבדילו מהאדם. והזהירו, שלא יהיה האור ההוא כל כך חזק שישרוף את הבית ויחריב את הגוף בהרחקת הדברים הגשמיים בהחלט, וגם לא יהיה אור כל כך חלוש שלא יספיק לגלות סתרי החטאים. ולהיות החמץ רומז ומעיר ליצר הרע, צווה יתברך להרחיקו מבתנו, כלומר מגופינו, כל שבעת ימי החג, רוצה לומר כל ימי שנותינו שהם שבעים שנה. כי זה המספר מהימים שבעה, מורה ומעיר על ימי שנות האדם שהם שבעה עשירות מהשנים".

וכהאי גוונא איתא בספר הליקוטין מרבינו האר"י הקדוש בפרשת שמות: "מפני שביום ראשון שנכנס היצר הטוב בגופו של אדם כשהוא בן י"ג שנה ויום אחד, אז הוא מולך באותו היום בהכרח, ויצר הרע נבעת מפניו ונכנע, ולכן אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, כי ביום ראשון של שנת י"ד הוא נכנס, ובזכות התורה שלמד בקטנות הנקראת אור, כמו שכתב (משלי ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור", ובזכות המצות שנתחנך בהם דרך חינוך שנקראים נר, כדכתיב כי נר מצוה, בזכות שניהם, בודקין את החמץ שהוא היצר הרע, ודוחין אותו, ומכניעים אותו, ונכנסת בו הנשמה ויצר הטוב".

ג.

"ברקו בתריה אשכחיהו
דארמאה הוא וקפלוהו"

מדוע נתחייב אותה גוי מיתה

כתב מרן רבינו זי"ע במאור ישראל כאן: "יש לדקדק שמהיכן נתחייב מיתה אותו גוי, והרי אזהרת התורה 'כל בן נכר לא יאכל בו', אינה אלא על המאכיל מן הפסח לבן נכר. וז"ל הרמב"ם (בפ"ט מהלכות קרבן פסח ה"ז): "והמאכיל כזית מן הפסח למומר לעבודה זרה או לגר תושב או לשכיר הרי זה עובר בלא תעשה, ואינו לוקה, אבל מכין אותו מכת מרדות. ובן נכר האמור בתורה זה העובד אל נכר, ואין מאכילין אותו לגוי ואפילו לגר תושב או לשכיר, שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו". ומרן הכסף משנה הביא מה שאמרו במכילתא, בן נכר, אחד ישראל מומר ואחד עכו"ם במשמע. וכתב, ומשמע לרבינו דלאו לדידהו מזהר רחמנא, דעכו"ם לא חיישי למאי דמזהיר קרא, אלא לישראל מזהיר שלא יאכילום, וקרי ביה לא יאכיל, ומכל מקום כיון דלא כתיב בהדיא לא תאכילום אין לוקים עליו. ע"כ. (והנה הגם שהגוי היה נמנה עמהם על הפסח, לא היה הפסח נפסל, וכדתנן (לקמן סא.) שחטו למולים ולערלים כשר. ועיין מהרש"א יבמות סב. ובמנחת חינוך מצוה יג אות א.)

"ולכאורה נראה דהיינו טעמא, שכיון שהטעה את המנויים על הפסח, עד שחשבוהו ישראל, הווה ליה מקח טעות, ומה שאכל מהפסח גזל הוא, ובן נח נהרג על הגזל. אך נראה שזה תלוי בשני תירוצי התוס' בלא מציעא (ע.): דלתירוץ א' בן נח מצווה על ריבית ואונאה כשם שהזהר על הגזל, וכי היכי דדרשינן (סנהדרין נו:): דבן נח מוזהרין על הגזל שנאמר מכל עץ הגן תאכל, ולא מן הגזל, הוא הדין לריבית ואונאה. ע"כ. לפי זה אין הכי נמי דהכא הויא אונאה ומקח טעות מה שמכרו לו חלק מן הפסח, וגזל הוא בידו, ושפיר נהרג עליו. אבל לתירוץ האחרון בתוס' שם (עא.), דבן נח לא הוזהרו על הריבית דמדעתיה יהיב ליה, הכי נמי י"ל באונאה

כהאי גוונא.

"וצריך לומר, שמכיון שכל הבא ואומר ישראל אני נאמן (וכמו שהוכיחו התוס' יבמות מז. משמעתין דהכא), יש בזה משום לעשות סייג לתורה, וכדאמרינן בסנהדרין (מו.), ראב"י אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך וכו'. ע"ש. וכל שכן גוי עז פנים כזה שבוודאי שהיו רשאים להוציאו להורג למען ישמעו וייראו, ולא יוסיפו לעשות לעג וקלס על חשבון תורתנו הקדושה. שוב ראיתי במנחת חינוך (מצוה יד סוף אות א) שהעיר, דעכו"ם שאוכל מקרבן פסח חשיב גזל, כיון דקדשים ממון גבוה נינהו, וכי קא אכלי ישראל משלחן גבוה קזכו, ולעכו"ם לא זכי רחמנא, וממילא הוי גזל לדידהו, להכי שפיר קטלי לההוא עכו"ם מחמת שעבר על הגזל, שכן נוח מצווה ונהרג על הגזל. ע"כ. אולם בשו"ת מתת ידו תנינא (חאו"ח סימן לד) כתב לפקפק ע"ד המנחת חינוך הנ"ל".

"ראנת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים"

מעלת קברו של רבי יהודה בן בתירא

כתב רבינו הר"ח בבן יהוידע כאן: "נראה לי בס"ד, אם אתה בירושלים ומצודתך בנציבין אין זה חידוש ופלא כי זכות ארץ ישראל מסייעה אותך, וכן היא המדה דכתיב (ישעיהו ב, ג) "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", אך החידוש והפלא הוא דאת בנציבין חוץ לארץ ומצודתך פרוסה בירושלים דאסתייעא מילתא טובא. ודע שיש קבלה ביד אנשי נציבין אשר רבי יהודה בן בתירא קבור אצלם רחוק מעט מהעיר, שפעם אחת באו גוים ולקחו אבנים מן הבניין הבנוי על קברו ונשאום על הגמלים ונסתמו עיניהם של הגמלים, ואומרים דבעבור

"האי צורבא מרבנן לא ליפתח בעידניה" (ד.) מסירת שיפור או הדלקת נרות חנוכה בצאת הכוכבים

כתב מרן רבינו ז"ע בחזון עובדיה חנוכה (עמוד עד): "נראה שמכיון שלפי דעת הרמב"ם והגאונים אם עבר הזמן של חצי שעה, אינו יכול להדליק יותר בברכה, וגם מרן השלחן ערוך חשש לזה לכתחילה, נראה שאם אין חשש שיתבטל השיעור, צריכים ללכת לביתם להדליק נרות חנוכה, ולאחר מכן יחזרו לשיעור, לקיים מצות תלמוד תורה, ולא ילמדו לפני ההדלקה. וכמו שפסק כן המהרש"ל בתשובה (סימן פ"ה), שמיד כשהגיע זמן ההדלקה אין לאכול ולא ללמוד עד שידליק נרות חנוכה, ואפילו אם התחיל פוסק. והובא להלכה במגן אברהם ופרי חדש ואליה רבה ושאר האחרונים.

"ואף על פי שמצאנו להגאון רבינו אליהו בן חיים, המהראנ"ח, בתשובה (סימן עט), שהתיר לומר שיעור בבית הכנסת בליל ארבעה עשר בניסן לפני מצות בדיקת חמץ, וכתב שמה שאסרו חכמים בפסחים (ד.) ללמוד קודם הבדיקה, זהו רק לתלמיד חכם בביתו שיש חשש שימשך בתלמודו, וימנע ממצות הבדיקה, אבל לגבי תלמיד חכם המגיד שיעור ברבים, בבית הכנסת, אין לחוש לזה, ורשאי לומר השיעור בבית הכנסת, ואחר כך ילכו ויקיימו מצות בדיקת חמץ. והביאווהו להלכה רוב גדולי האחרונים, בסימן תל"א, וכתב בשלחן גבוה שם שכן המנהג. ועיין בחידושי החתם סופר על הלכות פסח (סי' תלא סק"ו), שהביא מה שכתבו האחרונים בשם מהראנ"ח, שיותר לומר השיעור בהלכה בבית הכנסת, אבל בביתו אפילו הוא תלמוד תורה דרבים אסור לפני בדיקת החמץ. ע"ש. (ועיין בשו"ת יחיה דעת ח"ב סי' נט).

"אולם יש לחלק בין מצות בדיקת חמץ אור לארבעה עשר, שמצוותה כל הלילה, למצות הדלקת נרות חנוכה, שעיקרה משום פרסומי ניסא לעוברים ושבים, ולאחר שתכלה רגל מן השוק אין פרסומי ניסא, ואשר מטעם זה פסקו הרמב"ם והגאונים שלאחר הזמן הזה אינו מדליק. וגם מרן חשש להם לכתחילה. וכיוצא בזה כתב הבית חדש (סימן תערב), שאפילו לדעת רבינו יונה שאם התחיל ללמוד בליל י"ד אינו פוסק, אפשר שיודה בדין הדלקת נרות חנוכה שצריך להפסיק כדי להדליק הנרות, כיון שיש סברא בגמרא שאם לא הדליק בתחילת הלילה עד שכלתה רגל מן השוק אינו מדליק יותר. ע"כ. (ומיהו לפי מ"ש הרשב"א בשם רבינו יונה מוכח להיפך. וע"ע בשו"ת שרידי אש ח"ב סימן מג). אולם אם קיים חשש שלאחר שילכו להדליק את נרות החנוכה בביתם, מקצת מן המשתתפים בשיעור יתעצלו לחזור לבית הכנסת לקיים השיעור, או מפני שיש מרחק בין דירתם לבית הכנסת, יכולים לסמוך על דעת רוב הפוסקים שבזמן הזה שאנו מדליקים בפנים, יכולים להדליק לכתחלה במשך כל הלילה. וכן כתב המאירי (שבת כא:): ועוד ראשונים".

נס זה קורין אותו הגוים מעאמ"י פירוש מסמא על שם המופת הזה. ואנא עבדא בשנת תרכ"ט עליתי לעיר הקודש תובב"ב ובחזרתי לעיר בגדאד באתי על דרך נציבין וזכיתי לנשק אבני הציון שלו ולמדתי שם המאמר הזה דמכילתין. יהי רצון זכותו יגן בעדינו ובעד כל ישראל אמן כן יהי רצון".

ד.
"שמועה רחוקה אינה
נוהגת אלא יום אחד"

כמה זמן צריך לנהוג באבלות בשמועה רחוקה

מרן רבינו ז"ע בשו"ת יביע אומר (חלק ב' יו"ד סימן כח), דן אודות אבלות על שמועה רחוקה לאחר ל' יום, האם צריך לנהוג אבלות שעה אחת בדיק, או די אפילו ברגעים מספר. ומביא ראיה מהגמ' כאן דאמר ליה רבי חייה לשמעיה, חלוץ לי מנעלי, והולך כלי אחרי לבית המרחץ, שמע מינא תלת, שמע מינא אבל אסור בנעילת הסנדל, ושמע מינא שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד, ושמע מינא מקצת היום ככולו.

ופירש רש"י, והולך אחרי כלי לבית המרחץ, ללמד הלכה לתלמידים נתכוון, שאין שמועה רחוקה שלאחר ל' יום נוהגת אלא יום אחד ומקצתו ככולו, ואין צריך ליישב כל היום כולו, מדאמר ליה והולך לי כלי וכו' ולא המתין עד למחר, אלמא שעה אחת די. הרי מוכח שאין צריך שעה אחת דווקא, שהרי מיד אחר שחלץ מנעליו, פקד להולך כליו לבית המרחץ, ולא שהה כלל באבלות. ומסיים שדי בזמן מועט כגון רבע שעה.

ד.
"ניחא ליה לאיניש לקיומי
מצוה בממוניה"

אימתי אמרינן כלל זה

בבא מציעא (כ"ט:) איתא, דאין השואל רשאי להשאיל אפילו ספר תורה, ולא אמרינן ניחא ליה לאיניש דתייעבד מצוה בממוניה. והקשו הראשונים דמסקנת הגמרא שם דלא ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה, לכאורה סותרת סוגיא דידן דמסיק דניחא ליה לאיניש דלעביד מצוה בממוניה.

ותירץ במרדכי (בבא מציעא סימן רסג) דהתם איירי הסוגיא בשלא מדעתו, שהשואל בלי ידיעת המשאיל משאיל ספר התורה לאחר, בזה לא אמרינן ניחא ליה לאיניש דמיעבד מצוה בממוניה. אבל כאן שהוא בידיעתו טורח

בלבדוק, שפיר קיימא לן דניחא ליה. דליעביד מצוה בממוניה על חשבון שיפסיד הוא עצמו מצוה.

תירוצ' רביעי כתב בחתם סופר שם, על פי דברי הרמב"ן שהובא במגיד משנה (הלכות חמץ ומצה פ"ב הי"ח), דאם דרך מקום זה לבדוק חמץ בשכר, אחר כך השוכר מנכה השכר של בדיקת חמץ משכירתו (ודלא כהר"ן הסובר דאינו מנכה לו משכירתו), ומכל מקום מפסיד הוא דשכירות אינו משתלמת אלא לבסוף, ואילו עכשיו בשביל בדיקת חמץ, צריך השוכר בינתיים להוציא מכספו ולשלם לבדוק, וזהו הפסד מעט, אבל לגבי ספר תורה שישנו חשש שיתקלקל לגמרי, ויש בזה הפסד מרובה, ובזה לא אמרינן דניחא ליה.

עוד תירץ המרדכי, דבחמץ דאינו כרוך רק בטירחא, לבדוק החמץ, אמרינן ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה, והיינו או שיטריח את עצמו או שישכור אחר לבדוק במקומו, אבל התם גבי ספר תורה, דישינו חשש שיופסד ויקרע ספר התורה ויפסיד ממונו, בזה לא אמרינן דניחא ליה.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ב') הביא מהריטב"א בבא מציעא שתירץ דבוודאי קיימא לן דניחא ליה, כדאמרינן גבי חמץ, אבל גבי ספר תורה, הרי אם יקרע, יפסיד מצוה שלו, דלא יוכל לקרוא בו יותר, ואם כן לא ניחא ליה